

Məmməd Əliyev,

professor

Orxan Pamuk - zamanımızda adı dil-dən düşməyən, əsərləri 65-dən çox dilə çevrilən, çoxmilyonlu oxucu kütləsi tərəfindən sevilə-sevilə oxunan, dünya ədəbiyyatının korifeylərindən biridir. Özünün əsrarəngiz poetik yaradıcılığı, dərin müşahidə qabiliyyəti, hadisələri seçib qiymətləndirmək bacarığı ilə fərqlənən, qələmə aldığı mövzusunun təfərrüat və detallarına böyük həssaslıq, insan ruhunun dərinliklərindəki fırtınaları hiss etdirmək gücylə, qeyri-adi səbr və təmkinlə oxucusuna çatdırmaqla onu qəhrəmanlarının taleyi ilə yaşamağa məhkum edən nadir sənətkarlardandır.

Orxan Pamuk sənəti dünya ədəbiyyatının fəth olunmamış bir zirvəsi, müasir ədəbi-estetik düşüncənin şah əsəridir.

Onun sənətkarlıq qüdrəti təfəkkürünün dərinliyi, təxəyyülünün sahilsiz ümman genişliyi, personajlarının dinamikasında çoxunun seçə bilmədiyi, ön

mağın arasındakı fərq nədir? Məncə, əsil şair olduğuna inandığım insanın belə bir üstünlüyü var: ona gizli bir səs “sən bunu yaz” deyər pıçıldar, o da yazar. Amma yazıcıya heç kəs heç nə pıçıldamaz”. O.Pamuk “Cövdət bəy və oğulları” adlı ilk romanını 22 yaşında yazmağa başlamış, 26 yaşında, 1978-ci ildə bitirmişdir.

“Cövdət bəy və oğulları” romanı, əslində Türkiyə Cümhuriyyətinin həyat hekayəsidir. Yazıcının qeyd etdiyi kimi, “Evdə çalışan işçilərin, yeni tikilmiş binalara köçüb yaşayanların, qərbləşən böyük ailələrin, İstanbul küçələrində al-ver edənlərin, bazar günü günortadan sonra radio dinləyənlərin” tarixidir. Nişantaşında yaşayan burjua ailəsinin həyatından bəhs etdiyi üçün “xalqa xitab etmədiyindən” tənqidçilər tərəfindən müxtəlif təzyiqlərə məruz qalan bu əsərin nəşrinə yazıcı yalnız 3 il sonra nail ola bilmişdir.

İlk romanının bu cür təzyiqə məruz qalmasının səbəblərindən biri, 1980-ci illərdə türk ədəbiyyatında roman janrının hələ də “kənd realizmi”nin təsiri altında olması idi.

Bununla belə, 1980-ci illərdən başlayaraq, Türk nəsrində də yeni tendensiya-lar özünü biruzə verməyə başlamışdı. Yusif Atılqan, Bilgə Qarasu, Oğuz Atay və başqa bu kimi yazıcıların qələmə aldığı yeni tərzdə romanlar az da olsa oxucuların marağına səbəb olurdu. Bu axına qoşulan “Cövdət bəy və oğulları” romanı da 1982-ci ildə nəşr olunduqdan sonra böyük oxucu rəğbətini qazanmışdır.

Yazıcının 1983-cü ildə nəşr olunmuş “Səssiz ev” romanı onun aydınca gördüyü hədəfə doğru daha bir ölçülüb-biçilmiş addımı idi. Fransız dilinə çevrildikdən sonra müəllifinə daha böyük uğur gətirmiş romanla bağlı Londonda dərc olunan “The Times Literary Supplement” jurnalında “Bu gözəl, hüznü ki-

lində onlar artıq bir adamdır... Kölə ağasız zəifdir, Ağa da onsuz keçinmir. Kölənin məsləhətinə ehtiyac duymayan Xocanın onsuz hazırladığı və Sultana təqdim etdiyi silahı uğursuzluğa düşər olur, ilk sınaq zamanı yüzlərlə insanın ölümünə səbəb olur. Hərbi səfər zamanı o ancaq metal yığımına çevrilir və düşmən torpaqlarındakı bataqlıqlarda itib-batır. Başqa ölkəyə gizlicə qaçıb keçən Xoca canını edamdan qurtara bilir. Orxan Pamuk əsərində qoyduğu problemin həllinə multikultural dəyərlər müstəvisindən yanaşmış, onun həllini xristian vətəndaşının “xeyrinə” həll etmişdir.

Getdikcə hörməti artan hərbi əsir Sultan səviyyəsinə qaldırılır, onun ən yaxın məsləhətçisi və dostuna çevrilir, ölkənin layiqli vətəndaşı olur... Mənəvi dünyası, düşüncəsi, əxlaqi saflığına görə o daha yüksəkdə durur.

Bəzən bu cəhətləri biz Xocada görmürük. Sultandan tərifli sözlər, qiymətli hədiyyələr almağa vərdis etmiş Xoca-

ORXAN PAMUK ZİRVƏSİ

zərif həlqəni görüb mənalandırmaq, mövzu ilə bağlı əhatə olunduğu mühitin problemlərini həssaslıqla qaldıra bilmək bacarığı ilə bağlıdır.

Orxan Pamukun «Nobel qələbəsi» «Qərbin İslam sivilizasiyasını hesaba alması» kimi yox (buna misirli Nəcib Məhfuz 1988-ci ildə sahib olmuşdu), Qərb düşüncə tərzinə yiyələnmiş ədəbin təfəkkür və qələmində Qərb-Şərq sivilizasiyalarını qovuşdura bilmək, bu zaman yeni simvollar axtarır tapan qüdrətli sənətkar olması ilə bağlı idi.

İstanbulu oğlan Orxan Pamuk 07 iyun 1952-ci ildə şəhərin Qərb təmayül-lü Nişantaşı səmtində dünyaya gəlmişdir. 1970-ci ildə İstanbulun elitar məktəblərindən sayılan Robert Kollecini (Amerika) bitirdikdən sonra valideynlərinin təkidi və arzusu ilə İstanbul Texniki Universitetinə daxil olmuşdur. Burada 3 il təhsil aldıqdan sonra ədəbiyyata böyük maraq göstərdiyindən təhsilini yarımçıq qoyaraq İstanbul Universiteti-nin Jurnalistika fakültəsinə daxil olmuş və oranı bitirmişdir.

Zəngin kitabxanası olan bir evdə böyüyən yazıcı, kiçik yaşlarından mütaliə-yə və rəsm çəkməyə ciddi maraq göstərmişdir. Sənət həyatına rəsm çəkməklə başlayan Pamuk, 22 yaşından sonra isə “Rəssam deyil, yazıcı olacağam!” - deyərək qələmini kağız üzərində sına-maq istəmişdir.

Gələcəyin məşhur yazıcısı hələ 18 yaşında olarkən bir neçə şeir yazmış və onları müxtəlif dərgilərdə nəşr etdirmişdir. Tezliklə şairlərdən əl çəkən Orxan sonralar Yazırdı: Şair olmaqla yazıcı ol-

tab üç bədbəxt qardaşın İstanbul yaxınlığındakı sahil qəsəbəsində, doxsan yaşındakı nənələrinin evində keçirdiyi bir həftəni təsvir edir...Sarsıdıcı uğurdur”. sözləri yer almışdı. O.Pamukun ilk yaradıcılıq addımları hesab edilən “Cövdət bəy və oğulları” və “Səssiz ev” romanları cəmiyyətin düşüncəsinə yad olmayan bir tərzdə - ənənəvi realist janrda yazılmış əsərlərdir.

O.Pamukun 1985-ci ildə nəşr olunmuş venesiyalı köləylə Osmanlı alimi arasındakı gərginlik və dostluqdan bəhs edən “Bəyaz qala” romanı onun beynəlxalq miqyasda tanınmasında xüsusi rol oynamışdır. “Bəyaz Qala” postmodernist ədəbiyyatın seçkin nümunələrindən biri kimi ədib ümumbəşəri problemlərin həllinə yönəldilmiş əsərində özünün ictimai-siyasi baxışlarını verməyə müvəffəq olmuşdur. Onun fikrincə, bu gün çoxlarını düşündürən Şərq-Qərb problemi çox vaxt siyasi oyuna çevrilmişdir. Böyük insanlar üçün bu problemlər yoxdur, əslində ümumbəşəri dəyərlər vardır, müdrik və dahi insanlar belə sədləri asanlıqla dəf edirlər... Özünün ağır və fərasəti sayəsində ölümdən qurtulan venesiyalı əsir gətirildiyi ölkədə əvvəlcə “həkimliyi”, sonra isə bacarığı sayəsində az müddət ərzində tanınır, türk alimi Xoca ilə birlikdə gecə-gündüz çalışıb kəşflər edir, bu zaman Sultan və padşahın rəğbətini qazanırlar. Düzdür, bəzi hallarda Xoca bu uğurları Sultana öz təşəbbüsləri kimi qələmə versə də onlar arasındakı dostluq hissləri zəifləmir və əksinə. Bu səmimiyyət onların ruhuna qonur, Xocanın ruhunda kölə (hərbi əsir), kölənin ruhunda Xoca yaşayır, əs-

nın davranış və hərəkətlərində bunlar daha zəifdir. Onda özünəgüvənmə, eroizm və təkəbbürlük vardır. Hökmdarla yaxınlığından nəşələnən Xoca yeni qırğın silahını yaratmaq üçün canfəşanlıq edir. Belə silahlar müharibə aparmağa, yeni torpaqlar işğal etməyə, insanlara bəla və fəlakət gətirməyə xidmət edir, odur ki, uğursuzluğa məhkumdur.

Orxan Pamuk iki dünyanı təmsil edən bu insanlar arasındakı səmimiyyət və qardaşlıq timsalında Şərq-Qərb sivilizasiyalarının qovuşması ideyasını önə çəkməklə ümumbəşəri mənəvi dəyərləri yaddaşlara həkk edir. Əsər də ingilis dilində nəşr olunduqdan sonra ABŞ və Avropanın nüfuzlu ədəbi dairələri tərəfindən yüksək qiymətləndirilən əsər haqqında mətbuatda “Şərqdə bir ulduz parlayır - bu, türk yazıcısı Orxan Pamukdur” (“New York Times book review” qəzeti), “Şərq və Qərb arasında ustalıqla, incəliklə işlənmiş, şux və zərif, fəlsəfi və tarixi bir düşüncə” (“The Independent” qəzeti), “Pamukun ustalıq bu qədər qısa, yalın romana bu qədər çox düşüncəni rahatlıqla sığışdırma bilməsidir”, (“Qardian” qəzeti), “Ustalıqla qurulmuş, paradokslarla hörülül, heyranlıq oyadan zərif postmodern hekayə” (Nyu-Yorkun “The Publishers Weekly” dərgisi) ifadələri yer almışdır. Göründüyü kimi, türkcə oxuyan kütlə üçün yazılmış əsərə Qərb ölkələri daha çox maraq göstərmişlər. Əsərin fars dilinə tərcümə olunmasına çox sevinən müəllif kitaba yazdığı ön sözdə öz hisslərini belə ifadə etmişdir: “Qərbin Şərqi, Şərfin Qərbi seyr etməsi qədər iki insan, iki dost arasındakı münasibətdən bəhs edən bu

kitabın aynasına, indiyə qədər türk oxucusundan başqa, yalnızca Qərb oxucusunun maraq göstərməsi məni kədərləndirirdi. Artıq farsca oxuyan oxucuların bu kiçik kitabın aynasına baxması məni həyəcanlandırır. Çünki kiminə görə mədəniyyətlərin, kiminə görə də həyatlarımızın ayrı olduğunu əks etdirən bu kitab, Fars oxucusuna uzaq olmayan bir mədəni iqlimdə - İstanbulda yazılmışdır”.

1985-1988-ci illərdə O.Pamuk Nyu Yorkda yerləşən Kolumbiya Universitetində türk dilini tədris etmək üçün dövlət olunmuşdur. Görünür hamıdan, hər yerdən uzaqlaşmaq onun uzun zamandan bəri ürəyində gözəldirdiyi yeni mövzunu qələmə alması üçün sanki bir fürsət olacaqdı. Müəllif qeyd edirdi ki, “Orda, Nyu-Yorkda elə bil, hər şeyi perspektivdə görürdüm. Çox şeylər mənə əslində olduğundan daha qiymətli görünürdü. Detallar, təfəsilatlar - hamısı daha qabarıq alınırdı. Mən özümü Triyestdə oturub “Dublinlər” romanını yazan Coys kimi təsəvvür edirdim”. Yazıcının İstanbul küçələrindən, keçmişindən, tarixindən itkin düşən həyat yoldaşını axtaran vəkil vasitəsilə söz açan “Qara kitab” adlı romanı 1990-cı ildə işıq üzünə çıxmışdır. “Qara kitab” yazıcı təxəyyülündə reallıqla qeyri-reallığın, maddi aləmlə qeyri-maddi dünyanın qovuşması ilə insan düşüncəsinə gətirdiyi təlatümləri əks etdirmək baxımından postmodernist ədəbi nümunə kimi maraq doğurur. Mücərrəd fəlsəfi-dini düşüncələrin təsiri altında, mümkün olası işin şərti olaraq qeyri -mümkün yollarla izahı və onun, “həlli” oxucu üçün ədiblə polemikaya girmək, ona münasibətini bildirmək şansı saxlayır.

Məhz bu şərtlər ucbatından kitab nəşr olunandan sonra onun haqqında mübahisələr yaranmış, diskussiyalar aparılmışdır. Baş qəhrəmanı Qalib olan (XVIII əsrin şairi Qalib) bu əsər özünün melanxolik mühiti ilə fərqlənən İstanbulda yaşanan həyat, bu həyatın hamıya bəlli olmayan astar özü oxucunu intizar-da qoyan səhnələri, böhran və faciəli hallar, qarışıq hisslərin təsiri ilə təsvir edilərsə də kitab maraqla oxunur, yazıcı təxəyyülündəki kombinasiyalardan doğan ideya oxucunu düşüncələr burulğanına salır. Vəkil işləyən Qalibin sevimli qadını Röyanın birdən-birə yoxa çıxması onda sonsuz narahatçılıq və həyəcan doğurur, lakin bu acı xəbəri qohumlarından gizlədir. Axtarışlar bir fayda vermir. Bütün mülahizələr onun Qalibin əmisi oğlu Cəlalın bir yerdə olması ehtimalını doğurur, çünki Cəlal da tapılmır, işlədiyi nüfuzlu qəzetin redaksiyasına gəlmir. Qalib qısqanclıqla alışıb yanır, məcbur olaraq Cəlalın əvvəlki illərdə yazdığı köşə yazılarını yenidən nəşr etdirir, ictimai rəyi azdıraraq hər gün işdə olması haqqında təsəvvür yaradır. Cəlalın həyatı, məşğulluyyəti, sirrli yazıları onun üçün qaranlıq bir dünyadır, ona elə gəlir ki, bu zülmət içində onu tanıyacaq və ya tapa biləcəkdir. Onun keçmiş yazılarını oxuyur, fikirləşir ki, yazılarındakı, hansı sözlərdə o gizli mənanı tapa bilər. Hürufiliyi öyrənir, onun simvolikasını, hərflərin mahiyyətini mənimsəyir, lakin heç bir məlumat əldə edə bilmir. Qalibin gecəsi, gündüzü yoxdur, nigarançılığı son həddə çatmışdır. Onun böhranlı vəziyyəti oxucusuna da sirayət edir.

O, sirli düynü açmaq ehtimalı ilə Cəlalın otağına köçür, hər gün otağının işıqlarını yandırır. Cəlalın evinə vurulan telefon zəngləri onun təhlükədə olduğunu bildirir, düşmənləri isə daha çoxdur. Ona qarşı düşmənçiliyi yaradan isə onun köşə yazılarıdır!

“Kələfin” ucunu ələ keçirən Qalib soyuq mühakimə yürüdü: Axı Cəlal onun əmisi oğludur, Röya isə əmisinin ikinci, arvadından olan qızı və Cəlalın bacısıdır! Deməli, burada başqa səbəb vardır!

(Davamı var)